

Laurentius Corvinus Novoforensis (ca. 1465–1527) *Carminum structura* (Cracoviae 1496)

Przygotował, komentarzem i przekładem opatrzył
Robert K. Zawadzki

Laurentius Corvinus Novoforensis (Wawrzyniec Korwin, Lorenz Rabe z Nowego Targu, dziś: Środa Śląska); humanista, poeta, uczony, teoretyk poezji i wymowy, reformator religijny. W latach 1484–1494 przebywał w Krakowie, gdzie rozpoczął studia. Jego nauczycielem był m.in. Konrad Celtis – wybitny humanista niemiecki. Korwin należał do stworzonego przezeń pierwszego na ziemiach polskich stowarzyszenia poetyckiego, noszącego nazwę *Sodalitas Vistulana*. W Krakowie poznał również Korwin przyszłego wielkiego astronoma Mikołaja Kopernika, z którym się zaprzyjaźnił. Po osiągnięciu stopnia naukowego bakalaureatu i magisterium został wykładowcą Akademii Krakowskiej. Uczył literatury greckiej i rzymskiej, astronomii, filozofii, geografii. W 1494 roku powrócił na Śląsk. Przebywał najpierw w Świdnicy, gdzie w tamtejszej szkole parafialnej objął stanowisko prefekta. W 1496 roku przeniósł się do Wrocławia. Został kierownikiem szkoły parafialnej przy kościele św. Elżbiety. W 1503 roku objął prestiżowe stanowisko pisarza miejskiego miasta Wrocławia. W latach 1506–1508 tę samą funkcję piastował w mieście Toruniu. Po powrocie do Wrocławia ponownie objął stanowisko pisarza miejskiego. Nadal utrzymywał żywe kontakty z Polską i Krakowem. W 1518 roku był uczestnikiem uroczystości weselnych króla polskiego Zygmunta Starego i księżniczki włoskiej Bony Sforza d’Aragona. Wziął wówczas udział w wielkim turnieju poetyckim, w którym jako nagrodę zdobył cenny pierścień królewski. W 1522 roku przystąpił do luteranizmu. Zmarł we Wrocławiu i tam też został pochowany. Napisał 5 większych utworów prozatorskich (*Cosmographia*, *Carminum structura*, *Latinum ydiuma*, *Hortulus elegantiarum*, *Dialogus de Mentis saluberrima persuasione*). Uprawiał również poezję.

Carminum structura opublikowana została w Krakowie w 1496 roku. Stanowi pierwszy wydany w Polsce traktat omawiający zasady tworzenia wierszy łacińskich, przede wszystkim ich miary metryczne. Dzieło wyrosło z osobistych doświadczeń autora, a także z jego studiów nad poezją rzymską. Od czasów renesansu nigdy nie było wznawiane i tłumaczone na język polski. Obecna edycja jest pierwszą od ok. 500 lat próbą wydania i przekładu utworu. Zawiera jego część dotyczącą zagadnień stylu egzemplifikowaną własnymi utworami poetyckimi autora.

Praeceptum primum

Carminum conditori imprimis observandum est, ut id, de quo scripturus est, tenaci sensu consideret an sublime arduumve sit mediocre an abiectum. Quo habito aliquid veritatis de re assumpta excogitet et eliciat secundumque rei scribendae conditionem et qualitatem fabellas inferat, nunc ad historiam aliquam, nunc ad geographiam, aliquando astronomiam aut ad latentem rerum naturam assurgendo. Sicut enim aliquis argento circumfundit aurum, ita vates veris contemplationibus fabulas apponere et immiscere debet officio suo satisfactorius. Non enim res gestas effingunt poetae. Essent enim iure vanissimi compellendi, quos excellentissimos et omnium rerum peritissimos credidit vetustas. Sed ea, quae gesta sunt, in alienas species obliquis quasi quibusdam figurationibus cum decore et ornamento traducunt ea tamen lege, ut non nimis abs re procedere videantur. *Vera itaque sunt* – ut Lactantii verbis utar – *quae scribunt poetae, sed obtentu aliquo specieque velata*¹. Qua remota scribentis patet intentio. Postremo adiuvento verborum ornatu carmen suum ita componat, velut illius genus quo ad pedum numerum et sillabarum mensuram postulaverit. Pro cuius praecepti exemplari intellectu sumatur nobis haec materies et veritas imperium videlicet Serenissimi domini Joannis Alberti regis Poloniae, magni ducis Lituaniae, Russiae, Prussiaeque domini et heredis etc., cum felici latissimi regni sui statu inde futuro.

Ad Ioannem Albertum Poloniae regem invictissimum

Edite caesareo et regum de sanguine², avitae
 Virtutis specimen atque parentis honos.
 Quae tibi pro magnis fatum caeleste triumphis
 Promisit quondam, sceptrata paterna tenes,
 Hic ubi in aequoreum numquam casura liquorem
 Frigida Sarmaticas despicit ursa plagas
 Qua quoque praerupto se tollit in aero muro
 Structa in frugifero regia³ Croca solo.
 Te duce falciferi⁴ redeunt pia saecula divi.
 Non sonat intrepida classicus aure tremor⁵.

¹ Cf. Lactantius *Divinae Institutiones* 1, 11, 24.

² Ioannes Albertus (Jan Olbracht) fuit filius Casimiri Iagielloniensis et Elisabethae de domo Habsburg, filiae imperatoris Alberti II.

³ Maximum aedificium structum anno 1498 a rege Ioanne Alberto Barbacanus fuit.

⁴ *falciferi* Saturnus agitur, quo regnante aureum aevum fuit.

⁵ *Non sonat intrepida classicus aure tremor* hac sententia Corvinus non dicere vult nulla bella a rege Poloniae gesta esse. Anno 1497 Ioannes Albertus ad Moldoviam profectus est. In silvis Bucovinae exercitus Polonorum calamitate profligati sunt.

Alma sed Erigones⁶ gressu comitata benigno
 Passim it secura pax redimita toga⁷.
 Ipse securigeros fasces⁸ te rege senatus
 Roborat⁹ et populis dat sua iura tuis
 Nullo oneratus. Opes turi legit incola muri, 15
 Sulcat et innumero rusticus arva bove
 Flava Ceres multa ditat cum messe colonos,
 Herbifer et multos pascit Apollo¹⁰ greges.
 Sic tua regna bonis crescunt, crescentibus annis 20
 Accipies gentis laeta tributa tuae.
 Deinde tuum patriis sublatum nomen ab oris
 Perget ad igniferi solis utrumque larem¹¹.
 Tamque diu in terris tua fama manebit, amoenus
 Istula piscosas donec habebit aquas.
 Denique sub pedibus mundum visura iacentem 25
 Ibit ad heroum nobilis umbra domos.

Veritatem etiam ipsam figmento tegere et exornare posse ingenuitati datur,
 dum quod scribimus veri simile videatur, nec a veritate promotum appareat.
 Exemplo nobis sit fabella de ranarum clamoribus causamque inde eliciamus
 poeticam, cur in aestivis solibus nocturno magis quam diurno tempore clamitent.

De ranis

Rustica latonae latices modo turba¹² negatos
 Incolit, antiquum conqueriturque scelus.
 Depositura sitim venit pia mater ad undas,
 Turbarat vitreos invida turba lacus.
 Nunc quoque limosis latitans pudibunda sub antris 5
 Mutato ulviferos increpat ore sinus.
 Et verita infestum radiantis Apollinis¹³ arcum
 Luce sub undosa rana palude silet.
 Quam primum Oceano¹⁴ se mergit Phoebus Hiberno¹⁵

⁶ *Erigone* filia Icarii se suspendit maestu patris interfecti, cui Bacchus pampinos donavit. Romae dies festi Oscilla vocati in honorem Erigones magno apparatu celebrabantur.

⁷ *toga* signum pacis erat.

⁸ *fasces* virgae cum securibus, signum imperii et magistratuum.

⁹ *te rege senatus roborat* fortasse dicit Corvinus de conventu Polonorum Petroviciae anno 1496 facto, ubi homines nobiles magna privilegia assecuti sunt.

¹⁰ Apollo deus agriculturae et armentorum fuit.

¹¹ Antiqui duos deos Solis habebant: Helium et Apollinem.

¹² De his rebus scribebat quoque Ovidius (*Metamorphoses* 6, 343–381).

¹³ Apollo filius Latonae erat, quam rustici neglexerunt.

¹⁴ *Oceanus* hic: finis mundi.

¹⁵ *hiberus* adiectivum originem trahens ab Hiberia (Hispania).

Surgit et innupto Delia¹⁶ vecta choro, 10
 Has retinet gurgēs, aliae spatiantur in herbas,
 Hae folia umbrosae frondis opaca petunt.
 Sic Lunam variis tentant placare querelis,
 ut redeat populis pristina forma suis.
 Nequicquam tacitas it earum clamor in auras 15
 Latona querulos praetereunte sonos.
 Sic manet infelix genus et spe semper inani
 Nunc iacit ad surdos murmura vana polos.

Praeceptum secundum

Hoc secundo notatu dignissimum, quod res laeta iucunditatem requirit fabularum et verborum adinventiones, quae ad laetitiam pertinent. Et e contrario tristis lugubrem ac lacrimis plenam exigit nominum effictionem. Verborum enim et fabularum delectu maxime opus est, quatinus scripta rebus respondeant. Scribamus itaque nos in alicuius puellae amplexum devenisse nec parum voluptatis inde concepisse.

De puellae unius amplexu

Quam bene consuluit nostro deus aequus amori,
 Iunxit ut arsuro corpora bina foco,
 Dum quoque ad ignivomum flamma crepitante caminum
 Blanda reperiens iunximus ora genis.
 Talia Gnosiaca¹⁷ dedit oscula saepe coronae¹⁸ 5
 Cecropius puer¹⁹ et talia Bache dabas.
 Talia vix Sestae²⁰ dederas Leandre²¹ puellae
 Hellespontiacas saepe remensus aquas.
 Talia purpureae Veneri rubicundus Adonis²²

¹⁶ *Delia* sc. Artemis (Diana) dea lunae. Nomen originem trahens a Delos – insula, ubi Artemis et eius frater Apollo nati sunt.

¹⁷ *Gnosiacus* adiectivum originem trahens ab oppido Knossos in Creta. Hic: *Cretensis*.

¹⁸ *Gnosiaca corona* Ariadnae corona, quae in fidem coniugii a Theseo ei data est. Cum Theseus Ariadnam deseruisset, Dionysus apparuit et eam coronam in sidera extulit.

¹⁹ *Cecropius puer* Theseus, heros Atheniensis. *Cecropius* adiectivum originem trahens a nomine *Cecropis* – primi regis Athenarum.

²⁰ *Sestos* oppidum in litoribus Hellesponti, celebre templo Veneris, cuius sacerdotia Hero fuit. Quam puellam Leander valde amavit.

²¹ *Leander* quem Hero valde amavit. Leander in Abydo habitabat. Noctibus ad suam amatam per Hellespontum natabat. Cum ventus procellosus lucernae lumen extinxisset, quod Leandro viam indicavisset, puer mari demersus est. De his rebus dicit Ovidius (*Heroides* 18, 19).

²² *Adonis* Venerem amans, ab apro laniatus.

Iuppiter Europae²³ Priamidesque²⁴ Helenae. 10
 Astra licet nebulis subduxit aquosus Orion²⁵,
 Nec visa est niveo rossida Luna globo,
 Quamvis insanum spirabat turbidus auster,
 Plurimus et larga decidit imber aqua,
 Nox tamen illa fuit redolenti dulcior²⁶ Hybla²⁷ 15
 Ah certe Libycis²⁸ suavior illa fabis.
 Non si etiam Superis conviva vocatus adessem,
 Ambrosiae molli cederet illa favo.
 Nox mihi nimbifera²⁹ Ganimedis dulcior urna,
 Quamvis nectareas versa refundat aquas. 20
 Bachica dona aderant, aderat Venus ipsa, cupido
 Torquebat placidis aurea tela modis.
 Sopitum veneris Bachi liquor evocat aestum,
 Admovet occultas alifer ipse faces.
 Primo seiunctis ardemus in ignibus ambo, 25
 Donec ab alterius flagrat uterque sude.
 Licet increpuit flammis magis aestus adauctis
 Unaque de geminis est pyra facta rogis,
 Tum Cytherea³⁰ favens caecae non escia flammae
 Conserit in molli corpora bina thoro 30
 Venerat in nostros non rustica nympa lacertos
 Nec rudis amborum brachia nectit amor.
 Sed nimis, ach, celeri nox illa recessit habena,
 Ocior et Libyco nox erat illa notho.
 Quid tam praecipiti, vel quo cogente quadriga 35
 Sustuleras croceas aurea Phoebe rotas.
 Quam cito mortales alio fugis orbe sepultos
 Et spatium in nostro longius axe trahis.
 Sed me felicem dum talem argentea noctem
 Ducat veloci vecta Diana rota. 40
 Fac age Diva precor, ne sit mora longa, nivales
 Sic tibi non umquam frater obumbret equos.

[...]

²³ *Europa* a Iove amata, ab eo quoque rapta.

²⁴ *Priamidesque* Paris agitur, qui filius Priami regis Troiae fuit.

²⁵ Constellatio Orionis imbres indicabat.

²⁶ *dulcior* corr.: *dultior*.

²⁷ *Hybla* oppidum in Sicilia, celebre melle efficiendo. Hic: metonymia – *mel*.

²⁸ *Libycus* hic: *Africanus*.

²⁹ Fortasse dicit hic Corvinus de constellatione Aquarii, qui Ganimedes factus est.

³⁰ *Cytherea* dea Venus, quae in insula Cythera in Mari Aegeo nata est. Ibi templum Veneris aedificatum est.

Zasada pierwsza

Twórca pieśni powinien przede wszystkim baczyć na to, aby jak najdokładniej, trzeźwym umysłem zastanowić się nad tym, o czym ma zamiar pisać, czy przedmiot wypowiedzi jest ważny, czy przeciętny, czy może banalny. To rozważywszy, niech w obranym zagadnieniu ustali i przywoła jakieś prawdziwe fakty i stosownie do charakteru i myśli przewodniej utworu niech zamieszcza wątki fikcyjne, podejmując raz jakieś tematy historyczne, innym razem geograficzne, niekiedy skłaniając się ku astronomii, albo ku niezbadanym zjawiskom natury. Jak bowiem ktoś stapia ze srebrem złoto, tak poeta, który pragnie zadośćuczynić swojemu powołaniu, powinien do uwag zgodnych z rzeczywistością wprowadzać i wplatać fikcję. Poeci bowiem nie opisują wypadków dziejowych. Słusznie byliby bowiem godni największej pochwały ci, których przeszłość uznała za najwspanialszych i najbardziej doświadczonych we wszystkich sprawach. A są nimi poeci. Lecz ci właśnie wypadki dziejowe przedstawiają w różnorodny sposób, posługując się nieraz dwuznacznymi metaforami, ornamentyką, wdziękiem literackim. Robią tak, przestrzegając pewnej zasady – tej mianowicie, że nie odbiegają zbyt od przedmiotu utworu. A zatem, to, co piszą poeci, jest prawdą – że użyję słów Laktancjusza – *prawdą przysłoniętą jakąś maską, ukrytą pod poetyckim splendorem*. Jeśliby usunąć te zewnętrzne ozdoby, objawił się rzeczywisty zamiar piszącego. W końcu zastosowawszy bogate słownictwo, poeta niech tak komponuje swoją pieśń, jak wymaga tego jej rodzaj, posługując się odpowiednią miarą wierszową i dobierając właściwy rytm sylab. Dla lepszego wyjaśnienia tej zasady, weźmy jako temat utworu fakty rzeczywiste, tj. panowanie Najjaśniejszego Pana Jana Olbrachta, Króla Polski, Wielkiego Księcia Litwy, Rusi, Pana i Dziedzica Prus itd. – panowanie, które przyczyni się do pomyślności jego bardzo rozległego królestwa.

Do Jana Olbrachta najbardziej niezłomnego króla Polski

Zrodzony z cesarskiej i królewskiej krwi, wzorze
Dawnej cnoty, chlubo swego rodzica!
Niegdyś boskie przeznaczenie przyobiegało ci z powodu
Wielkich twych zwycięstw ojcowskie berło. Dzierżysz je, 5
Tu gdzie mroźna Niedźwiedzica, która nigdy nie pogrąży się
W morskich odmętach, spogląda na sarmackie krainy.
Tutaj także wznosi się ku niebu złocisty zamek o stromych
Murach, zbudowany na owocodajnej ziemi.
Pod twoją wodzą powracają czasy trzymającego sierp boga. 10
Cisza, nie słychać zgielku wojennego!
Oto błogi pokój uwieńczony swobodną togą wszędzie
Nastaje, łagodnym krokiem towarzyszy mu Erigona.
Za twego królowania senat wzmacnia swą władzę,

Twoim ludom stanowi swoje prawa, sam
Nie podlegając żadnemu. Mieszkańcy bezpiecznych miast gromadzą 15
Bogactwo, a rolnicy orzą pola mając bydło niezliczone.
Płowa Cerera obdarza gospodarzy obfitymi plonami,
Rodzący zioła Apollo karmi liczne trzody.
Tak oto rosną twoje królestwa w dobra; upływają lata, 20
A twoje ludy w radości składają ci daniny.
W końcu twoje imię wyniesione ponad ojczyste krainy,
Podąży do obu bogów ognistego słońca.
Twoja sława dopóty pozostanie na ziemi, dopóki piękna
Wisła będzie toczyć swe wody rojące się od ryb.
Wreszcie twój wspaniały duch ujrzy świat leżący ci pod 25
Stopami i podąży do siedzib bohaterów.

Dla szlachetności stylu wolno także zakryć i przyozdobić rzeczywistość fikcją, byleby tylko to, co piszemy, było prawdopodobne i okazało się, że nie odbiega od prawdy. Niech przykładem posłuży nam bajka o kumkaniu żab. Otóż, przywołajmy temat poetycki nawiązujący do następującej kwestii: dlaczego letnią porą żaby kumkają chętniej nocą niż za dnia.

O żabach

Już wieśniacza zgryza skacze w stawie, do którego wstępu
Zabraniała Latonie, i boleje nad dawną zbrodnią.
Pragnąca ugasić łaknienie pobożna matka przybyła po wodę,
Zawistni chłopci zanieczyścili modry staw. 5
Teraz oto chowają się we wstydzie po wilgotnych jaskiniach,
Zniekształconymi paszczami klną pośród jam i sitowia.
I boi się żaba groźnego łuku promiennego Apollona,
Za dnia milczy ukryta w wodnistym błocie.
Skoro tylko Feb zanurzy się w iberyjskim Oceanie, 10
I pojawi się Delia w towarzystwie dziewiczego orszaku,
Jedne żaby pływają w odmętach, drugie skaczą wśród trawy,
Inne chowają się w mrocznym i cienistym listowiu.
Tak oto próbują ubłagać Księżycową boginię rozmaitymi skargami,
Aby przywróciła ich społeczności dawny wygląd.
Na próżno rozchodzi się ich jęk w milczących przestworzach; 15
Latona nie dostrzega płaczliwych dźwięków.
Tak oto żabi ród pozostaje nieszczęśliwy i zawsze w próżnej
Nadziei wyrzuca ku głuchym gwiazdom daremne żale.

Zasada druga

W tym drugim rozdziale przedstawimy tezę, iż radosny temat utworu wymaga wprowadzania przyjemnych opowieści i zastosowania wyrazów, które do radości się odnoszą. I przeciwnie, temat smutny nie może obejść się bez wyzyskania słów charakteryzujących stany cierpienia i ronienia łez. Albowiem rzeczą bardzo ważną jest dobór wyrazów i opowieści, określenie, w jakim zakresie słowa napisane odpowiadają tematowi utworu. A zatem napiszmy o tym, jak rzuciłem się w objęcia pewnej dziewczyny, i o tym, jak niemało rozkoszy z tych uścisków otrzymałem.

W ramionach pewnej dziewczyny

Jak wspaniale Bóg zatroszczył się o naszą wzajemną miłość,
 Kiedy płonącym ogniem połączył dwa ciała.
 Wtedy właśnie przy kominku, w którym strzelały płomienie,
 Przytulając policzki, połączyliśmy miłe usta. Całowałem cię
 Tyloma pocałunkami, iloma młody Ateńczyk obsypał kreteńską 5
 Koronę, iloma i ty Bachusie ją okrywałeś,
 Iloma zaledwie, Leandrze, obdarzyłeś septyjską dziewczynę,
 Gdy wielokroć przemierzałeś wody Hellespontu,
 Iloma rumiany Adonis całował różową Wenus, 10
 Jowisz Europę, a Parys Helenę.
 Choć wodnisty Orion zasłonił chmurami gwiazdy
 I nie widać było srebrnej tarczy rosistego Księżyca,
 Chociaż gwałtowny wiatr bardzo się wzmagął,
 A rześisty deszcz zaciął strumieniami wody, 15
 Jednak ta noc stała się słodsza niż pachnący libijski miód.
 Ach, z pewnością bardziej smakowita niż libijskie strączki bobu.
 Gdybym nawet został zaproszony przez niebian na wspólne biesiadowanie,
 Nie byłaby ona gorsza od rozkosznego plastra ambrozji.
 Noc stała się dla mnie słodsza niż pochodzący z burzowej amfory 20
 Ganimedesa nektar, choćby się rozlał, a naczynie potłukło.
 Zjawiają się dary Bachusa, zjawia się sama Wenus, bóg rozkoszy
 Rzuca łagodnie złote pociski.
 Płyn Bachusa wznieca uśpiony żar miłości,
 Uskrzydłony sam rozpala ukryty płomień. 25
 Z początku ja i ona osobno pałaliśmy do siebie żądzą,
 Aż oboje zapłonęliśmy wzajemnym pożądaniem.
 Gdy pożar wzmagął się coraz bardziej, płomienie buchały
 I z naszych dwóch spopielonych szczątków powstał jeden stos,
 Wtedy cyterejska bogini, która świadomie i celowo rozpałała ów ogień, 30
 Na miękkim łożu połączyła nasze ciała.

W moje objęcia rzuciła się cudna dziewczyna,
 Śliczna miłość splotła nasze ramiona.
 Lecz ta noc, ach, jakby ściągnięta cugłami, skończyła się zbyt prędko,
 Ta noc była szybsza niż afrykański wiatr.
 Dlaczego tak błyskawicznie, kto ciebie zmuszał, złocisty 35
 Febie, żeś wyjechał swoim wozem o szafranowych kołach?
 Jak żwawo uciekasz przed ludźmi mieszkającymi w innych częściach
 Świata, a w naszych stronach przedłużasz okres dnia!
 Lecz mnie szczęśliwca właśnie w taką noc niech Diana
 Srebrzysta prowadzi, jadąca na chyżym rydwaniu. 40
 Dalej, bogini, proszę, nie zwlekaj zbyt długo, tak oto niech
 Twój brat nigdy nie zatrzymuje twych śnieżnych koni.

Podstawowa bibliografia

- Bauch Gustav, *Laurentius Corvinus, der Breslauer Stadtschreiber und Humanist. Sein Leben und seine Schriften*, „Zeitschrift des Verein für Geschichte Schlesiens und Alterthum Schlesiens” Bd. 17 (1883).
- Budzyński Józef, *Paideia humanistyczna czyli wychowanie do kultury. Studium z dziejów klasycznej edukacji w gimnazjach XVI–XVII wieku (na przykładzie Śląska)*, Częstochowa 2003.
- Rott Dariusz, *Wawrzyniec Korwin, wczesnorenesansowy humanista śląski*, Katowice 1997.
- Sadowiska-Surowa Halina (wyd.) „*Latinum ydeoma*” *Magistra Laurentii Corvini Novoforensis*, „Eos” 2 (1967), s. 374–406.
- Schwarz Osias, *De Laurentii Corvini studii Platonici*, „Eos” 34 (1932/1933), s. 131–166.

Summary

This publication contains the excerpt of the work of Laurentius Corvinus (ca. 1465–1527) who came from Silesia and studied at the Jagiellonian University in the years 1484–1494. He was an author of many prose and poetic works. He wrote among others the geographical treaty entitled *Cosmographia*. He created also the work in poetics which became a subject of our interests. The work being entitled *Carminum structura* was the first in Poland treaty on the poetry, issued in Cracow in 1496. It contained advices concerning stylistic issues and provisions of metric measures. The presented section is moving exactly two principles concerning a poetic style. Laurentius Corvinus is explaining the theoretical deliberations with own poems.